

Jo`rayev Ulug`bek

Termiz davlat universiteti

Kimyo fakulteti talabasi

E-mail: ulugbekjorayev901@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada adib Shukur Xolmirzayev hikoyalari kompozitsiyasida badiiy detallar, jumladan uning peyzaj, narsa-predmet, interyer kabi turlaridan keng foydalanganiva asar tuzilishining o'ziga xosligini ta'minlagani ilmiy tahlil etiladi.Yozuvchi ijodiy kredosi hisoblangan tasvir ob'ektivligini yuzaga chiqarishda qahramon holati uning ichki ruhiy dunyosi, tasvirning aniq va ishonchliligi, muallifning badiiy maqsadini yuzaga chiqarishda badiiy detallar muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar:kompozitsiya, badiiy detal, obraz, tabiat, peyzaj detal, predmet detal, ekspozitsiya, interyer detal, badiiy konstepsiya.

Kirish. Yozuvchilarning asosiy qismi asar yozib bo'lishgandan so'ng, uning sarlavhasi, unga beriladigan nom ustida, asarga ajratilgan vaqtdan ko'ra bo'lsa, asar nomi kiyimni kiyib namoyish qiladigan madel qiz deyishimiz mumkin. Bu xuddi aksioma qonuni singari, biri birisini taqazo etadi. Inson umri doimo yashillikni mangu maskanini qumsab yashaydi.Qalb illatlardan, yovuzlikdan to'xtamas ekan, umr xazonrezgilik balosiga muhtalo bo'ladi. Ko'klam ro'yxushlik bermaydi. Manguga makonsiz, shamollarda sargardon hislar singari o'zligi izldizlari qariga g'oyib bo'ladi.Shukur Xolmirzayevning "Bahor o'tdi" hikoyasi. Bu asar insonni chuqur o'yga toldiradi.Shukr qilishga, mulohazakorlik bilan fikr yuritishga majbur qiladi. Qishloqning tanti, otasi vafot etgani uchunmi, yolg'iz onasi bilan qolgan qiz qishloq qayerida yig'ayotganini ko'rishsa unga achinishar, doimo muloyimlik bilan muomala qilar edi. Bazi insonlar ularga hayotda kimdir achinib qaraganligidan ichki hotirjamlik his etadi.Himoyaga muhtoj singari himoya qilishlarini, hammaning e'tibori unda bo'lishini istaydi.Aynan himoyaga muhtojlik, hammaning e'tiborini o'ziga jalb etilishini istash xarakter detalining namunasi. Mastura huddi shunday insonlar toifasiga kirardi. Uning tolesida baxtiqarolik sezimlari sezilmasada, unga butun qishloq ahli mehribonlik qilar, hatto muallimlari ham maktabda baho qo'yish masalasida unga rahmdillik qilar, u bazida qishloq o'rtasida baqirib yig'lar va buning sababini hech kim so'ramas, chunki bu sabab hammmaga ayon edi. Uning otasi do'konda ishlagan, yigirma sotix bog'i bor, bog'da bog'dorchilik qilar va pensiya pulidan kun kechirishar edi.Bir kuni magazinda ishlash chog'ida tap etib yiqiladi-yu,

qaytib turmaydi. Badiiy asarda detalga bog'liq ko'p elementlarni uchratish mumkin. Qay yo'sinda bo'lmasin yozuvchi kitobxonga nima deyayotganini anglatmog'i lozim. Bu asarda ham Mastura bosh obraz bo'lib kelmoqda. Masturaga yozuvchi shunday harakter detalini beradi: U ko'p narsani o'ylab fikr qilib o'tirmas edi. Asar qahramonining asar boshlanishidan to tugaguniga qadar taqdiridagi voqealariga nazar soladigan bo'lsak uning dilida o'zi aytganidek "pushmon" bo'lishga loyiq voqea bo'lmagandek. Uning qalbida sokin tuyg'ular, tiriklikning o'tkinchiligi to'g'risida falsafiy mushohadalar mehmon ham emas. Hikoyada qandaydir ma'yuslik, Pushkin iborasi bilan aytganda "yorug' ma'yuslik" bor. Asardagi "yorug' ma'yuslik" Mastura qalbiga yaqin bo'lgan. U hali hayotning qaqshatqich zarbalariga yomonlik, adolatsizlikka, xiyonat va sotqinlikka, hasad va tuhmatga, nafratga duch kelmagan edi. Xayollari "shirin" edi. U hali "hovliqib oqquvchi hayot soyida chavandoz umrining qaytmas sehri"ni ko'rish darajasidagi aql-zakovatag ega emas edi. Inson hayotining har bir lahzalariga shukronalik keltirmas ekan, u turli xil hayot sinovlariga duchor bo'laveradi. Payg'ambarimiz sallallohu alayhi vasallam shukr haqida shunday deganlar: "Kim oziga shukr qilmasa, ko'piga ham shukr qilmaydi. Kim insonlarga tashakkur aytmasa, ulardan minnatdor bo'lmasa, Alloh taologahamshukr qilmaydi. Ne'matlarhaqidagapirish–shukrdir. Unigapirmaslikesa–noshukurlikdir. Jamoat bilan yurish–rahmatdir. Yolg'izlik esa–azobdir",–dedilar (Imom Buxoriy va Imom Muslim rivoyatlari). Robbimizning bizga bergan vadalarini doimo yodimizda turishi lozim. Shukr qiling, shukr qilganingizdan ziyodasini beraman.

Asarni o'qish davomida Masturaning hayotidagi barcha voqealarni sinchiklab o'qib chiqar ekanman, aynan Masturada noshukrlik alomatlarini sezdim. Shukur Xolmirzayev ushbu hikoyasida Masturaning onasi haqida portret detalidan foydalanadi: ko'zi shilpiq deya ta'riflaydi. Shilpiq so'zining etimologiyasiga nazar soladigan bo'lsak, ko'z atrofi doimo yoshlanib yuradigan yuqumli kasallik. Shilpiq so'zning asarda ikki bora takrorlanishining berilishi hodisalari: Masturaning o'qishdan qaytib kelish voqeasida va Akobirga turmushga chiqqandan keying voqealar bayonida. Har ikkala holatda ham voqea noxush yakun topadi. Mastura o'qishdan qaytib kelgandan so'ng ham odamlar tomonidan yana rahm-shavqat tuyg'ulari bilan kutib olinaman deb o'ylaydi, afsuski, qshloqdagilar uning xatti –harakatlarini erkalik emas, balki u joyda bo'lgan biror noqulay vaziyat sifatida qabul qilib unga tuhmat toshlarini otishadi, tushkinlikka tushib qoladi. Ikkinchi voqea u Akobirga turmushga chiqish hodisasi. Hayot o'zi yolg'ondan boshlandimi uning nihoyasi yaxshilik bilan tugamaydi. Qarshiga o'qishga kirgan Masturani u yerdagilar qishlog'idagi kabi mehribonlik bilan "siylamaydi", qishloqdagilar u yig'lasa qo'shilib ovutishar, muallimlari ham baho qo'iyshda

sahiylik qilishar edi. Bu yerdagilar ularning tamoman aksi ularning Mastura bilan umuman ishi yo'q, hatto kursdosh qizlari ham uning erkaliklaridan charchab deyarli gaplashmay qo'ygan, u qishlog'idagilarni unga g'amxo'rlik qiluvchiarni har daqiqa so'ginib yashardi. Bir kuni paymonasi to'ldi-yu, o'z qishlog'iga qarab ravona bo'ldi. Uni u kutgandek kutib olishmadi Alpomish dostonida aytilganidek: "otini ushlashmadi, ko'nglini xushlashmadi". Shukur Xolmirzayevning "Farzand" hikoyasiga to'xtaladigan bo'lsak, asar nomining o'ziyoq hikoya maqsadini ochib beruvchi detaldir, bu asar fikrimiz boshida ta'kidlab o'tganimizdek, oila va uning mustahkam qiluvchi sevgi deb atalmish buyuk tuyg'u haqida. Sevgiga insoniyat doim muhtoj bo'ladi, sevisish ham sevilish ham bir ne'mat. U tuyg'uga ega bo'lgan inson hech qachon qarimaydi. Kiprik fiziologik jarayon natijasida to'kilishi, soch ham oqarishi, yonoqlardan bizda doim hamroh bo'lgan nur ketib, ajinlar bizga do'st bo'lib, tushishi mumkin, ammo sevgan qalb hech qaysi lahzada qishning ayozli va qahraton kunlarini qalban his qilmaydi. Unda hamon yozning tafti, issiq nafasi u furib turgan bo'ladi. Dunyodagi hijron, visol haqida ash'or bitmagan yozuvchi, shoirlar bo'lmas kerak. Bu tuyg'u inson yaralibdiki, uning qalbiga jo qilingan. Inson hayoti davomida nimaga erishmagan bo'lsa o'sha narsa unga totli va lazzatliroq ko'rinadi, u haqida eslaganda yuragida uyg'ongan tuyg'ularga nom qo'ya olmay qoladi. Boshqarishning iloji yo'qdek tuyiladi. Oila bizni qishda isitadigan, yozda sovutadigan, biz uchun boshimiz toshga tekkanda yagona bosh urib boradigan maskanimiz bo'lishi lozim.

Biz oilamizgagina kerakligimizni his qilamiz, uning bag'ridagina o'zimiz hotirjam bo'la olamiz. Oila qurgandan so'ng turmushda muhabbat mavjud bo'lishi va o'sha muhabbatni mustahkam qiluvchi farzandlar bizning kelajakdagi izimiz bo'lmog'i lozim. Mengboy Soraga uylangani uchun butun uyidagilar akasi, opasi bilan munosabatlari iplari uzilgan, shu sabali qishloqqa kelganida yaqinlarining gaplaridan qochib do'sti G'afforning uyiga kelib ba'zan qarindoshlarining uyiga ham kirmasdan o'sha yerdan qaytib ketardi. U muzey direktorining o'ribbosari bo'ganidan beri o'g'li bilan munosabatlari yaxshilangan, uni bog'chadan olib qaytishmi olib kelishmi barcha ishlari yengillashgan, o'g'li onasidan ko'ra otasiga mehr qo'ygan edi. Barcha oilalarda bo'lgani kabi ularning oilasida ham nimadir, hali o'zi angalb yetmagan nimadir mavjud edi. O'sha bo'shliqni vujudga kelishida har ikkala tomonning ham o'z aybi bor, albatta. Xotin zamona zayli bilan o'zining tashvishlari bilan, er esa o'z tashvishlari bilan o'vvara. Badiiy detalda voqea yanada aniqroq tasavvur uyg'otishi uchun biror so'zdan unumli foydalanishi kerak bo'ladi. Aynan Mengboyning muzey direktori o'rinbosari bo'lishi ham bekorga badiiy detal sifatida kiritilmay qolmagan. Muzeydagi barcha chiroyli ekspanatlar faqat

ko'rgazma uchun qo'yiladi, uni uyga olib ketish va yoki boshqa maqsadlarda foydalanish ta'qiqlandi. Hayotimiz kirib kelgan ba'zi insonlarni ham shunday tasavvur qilishimiz, agar e'tiqodimiz maslasida qaraydigan bo'sak hayotimiz tizgini qo'limizdan chiqib ketishi hech gap emas. Xiyonat kechirilmaydigan masala, ammo bu harakatni sodir etagan shaxs o'z aybini vaqtida anglab yetsa, o'sha hodisani vaqtida to'xtata bilsa, menimcha, voqealar rivojida ijobiy o'zgarishlar sodir bo'la boshlaydi. Mengboyning asli qalbi xiyonatga moyil emas edi. U o'zi bir paytlar tushlarida orzu qilgan insonni ko'rgandek, qalbi junbushga kelganini sezadi. Oralaridagi muhabbati hoy-u havasmi, balki muhabbat deb atalmish tuyg'uning alangasimi u angalb yetmadi. U o'g'li Islomjonni bag'oyat yaxshi ko'rar, yaxshi ko'radi so'zining o'zi ham bu munosabatni ta'riflashga o'z qiziqchilik qilar edi. U xotini sevganidan ham emas ko'proq farzandidan ajralib qolish vajidan Hanifa bilan munosabatlarini uzishga qaror qiladi. Yozuvchi Mengboyni Hanifa bilan baxtli qilib yozishi, uni oilasidan ajratib Hanifa bilan turmush qurdirib ko'pdan ko'p farzandalarining ota-onasi bo'ldi deb tasavvur uyg'otishi mumkin edi. Ammo hayot chiziqlari mukammal bo'lishi o'zimizga bog'liq ekanligini yana bir bor eslatib qo'yadi.

Shukur Xolmirzayev ijodida, jumladan, hikoyalari kompozitsiyasida badiiy detallar, tahlillar jarayonida ko'rib o'tganimizdek, yozuvchi ijodiy kredosi hisoblangan tasvir ob'ektivligini yuzaga chiqarishda muhim ahamiyat kasb etgan. Umuman, adib o'zbek hikoyachilik san'atini yangi, yuqori bosqichga ko'targan yozuvchilardan biridir. Yangi betakror obrazlar yaratishga intilish, asarning kompozitsion qurilishida bir-birini takrorlamaydigan yangiliklar topish, asarmazmuniga mos detallarni o'rinli qo'llay olish, ularga milliy ruhni singdirish yozuvchi ijodiy uslubining o'ziga xos jihatlarini namoyon ettiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Quronov D. "Adabiyotshunoslikka kirish". – Toshkent: Meros, 2004. – B 76-77.
2. Solijonov Y. "Detallar tilga kirganda" – "O'zbekiston adabiyoti va san'ati" gazetasi, 2007-yil, No5.
3. Xolmirzayev Sh. Saylanma: III. – Toshkent: "Sharq", 2005. – B. 116.
4. Xolmirzayev SH. Tanlangan asarlar: Hikoyalar. II J-T: "Sharq", 2020. – B. 21